

ОСНОВА УКРАЇНСЬКОЇ ГЕРАЛЬДИКИ КНЯЖОЇ ДОБИ

Однороженко Олег. *Руські королівські, господарські та князівські печатки XIII–XVI ст.* – Харків, 2009. – 320 с.

Нагромадивши величезну кількість сфрагістичних матеріалів, Олег Однороженко видав одну за одною декілька ґрунтовних публікацій¹. Ними автор поклав початок створенню “*Monumenta rutheniae heraldica*” – корпусу джерел і студій з геральдики Княжої доби, який давно на часі. Рецензована праця є логічним їх продовженням. .

Заслуговує уваги те, що автор користується терміном Руське королівство. Він вживався у тодішніх документах і позначав не просто певну територію, а й окреме політичне утворення, що існувало як держава (навіть коли її престол займали угорський васал “господар руської землі, вічний дідич і самодержець” князь Володислав Опольський чи його сюзерен “король Галичини і Володимирії” Людовик Анжуйський) до 1387 р., тоді її галицька частина ввійшла до складу Корони Польської, зберігаючи ще певну автономію, з карбуванням окремих грошей до 1434 р.² (переважна більшість істориків продовжує писати про входження цих земель до складу Польщі з 1340 або 1349 років). Уже в попередніх працях дослідник спростував цілий ряд стереотипів, зокрема стосовно цілковитої залежності родового

¹ Однороженко О. *Князівська геральдика Волині середини XIV–XVIII ст.* Харків 2008, 180 с.; Його ж. *Родова геральдика Русо-Влахії (Молдавського господарства) кінця XIV–XVI ст.* Харків 2008, 156 с.; Його ж. Родова геральдика Сіверської та Смоленської земель доби середньовіччя (друга половина XIV–XV ст.). *Сіверянський літопис*. Чернігів 2008, № 3, с. 12–22; Його ж. *Родова геральдика Руського королівства та руських земель Корони Польської XIV–XVI ст.* Харків 2009, 312 с.; Алфьоров О., Однороженко О. *Українські особові печатки XV–XVII ст. за матеріалами київських архівосховищ*. Харків 2008, 200 с.

² Войтович Л. Королівство Русі: факти і міфи. *Дрогичинь 1253. Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 755-ї річниці коронації Данила Романовича*. Івано-Франківськ 2008, с. 4–17.

герботворення від зовнішніх впливів, переважно польських. Ця тенденція знайшла своє продовження й у рецензованій праці.

Книга складається з розгорнутого Вступу і Зведення пам'яток Руського королівства, Великого князівства Литовського і Руського, Молдавського господарства та окремих земель (Вітебська, Волинська, Київська, Подільська, Поліська, Полоцька, Сіверська, Смоленська) з додатками князівських печаток окремих уділів Литовської землі й окремих князівських родин та таблицями, в яких подані прориси 708 королівських, князівських і господарських печаток. Усі печатки, гербові зображення та легенди добре задокументовані, описані і підтверджені відсиланнями до джерельної бази. Це перша подібна фундаментальна праця з геральдики Княжої доби.

Автор повністю приймає періодизацію історії України середніх віків як таку, що співпадає з загальноєвропейською³, та розглядає удільні князівства як політичні утворення з усіма ознаками середньовічних держав⁴. Інтерпретація зібраного автором матеріалу базується на численних літописних згадках, частина з яких пройшла повз увагу інших дослідників, комплекс західноєвропейських гербовників XIV–XVI ст., відбитках гербів на печатках, зокрема, удільних князівств та князівських родин. Зрозуміло, що такий корпус джерел дозволить багато в чому переглянути існуючі стереотипи і взагалі уявлення про князівську геральдику, яка постає і значно старшою, і значно самотнішою за змістом. Окремі ранні герби, можливо, змусять переглянути версії щодо походження і спорідненості тих чи інших князівських родин.

Безперечно, що частина зібраних джерел викличе полеміку. Наприклад, торкаючись гіпотези можливої коронації Іннокентієм III у 1204 р. Романа Мстиславича, дослідник стверджує використання двоголового орла як державного герба в часи короля Данила (с. 4). Стосовно двоголового орла на кам'яному

³ Ісаєвич Я. Княжа доба і середні віки: наскільки співпадають ці визначення. *Княжа доба: історія і культура*. Львів 2007, вип. 1, с. 3–12.

⁴ Войтович Л. *Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XIV ст.* Львів 1996.

стовпі в Холмі є поважні застереження⁵, але автор подає зразок герба князя Червоної Русі (“hercogen von roten Reussen”) з хроніки Констанцького собору 1414–1418 рр. Ульріха Ріхенталя: герб з двох частин, в горішній – на срібному полі три червоних лапчастих хрести, в долішній – на чорному полі золотий двоголовий орел. Взагалі поданий матеріал переконливо демонструє, що ціла низка подібних проблем залишається далекою від остаточного вирішення, а джерельний матеріал ще зовсім не вичерпаний. Подаючи зображення пошкодженої печатки Лева Даниловича (“лев, що спинається на скелю”), О. Однороженко звертає увагу на можливу рецепцію цього герба у Західній Європі в описі прапора одного з героїв німецької поеми XIII ст. “Ортніт” Іллі з Русі – на червоному полі стяга золотий лев⁶.

У праці зібрані найрізноманітніші свідчення про руські герби. Так у геральдичній поемі “Clipearium Teutonicorum” Конрада фон Муре (1260–1264) на гербі королівства Русі поданий червоний повстяний капелюх. Щось схоже було в Цюрихській гербовій ролі початку XIV ст.: червоний повстяний капелюх в срібному щиті готичної форми, над щитом – лицарський шолом, в нашоломнику – аналогічний до зображеного в щиті капелюх. Там же вміщений і інший варіант герба королівства Русі: у червоному щиті готичної форми три срібні капелюхи з чорними китицями, над щитом – шолом, в нашоломнику – срібний капелюх з павиними перами. Рання руська геральдика ще далека від повного розуміння і пояснення. І дуже добре, що такі різноманітні і неоднозначні матеріали зібрані в одному збірнику.

Надзвичайно цікавий та унікальний комплекс пам’яток удільних князівств і окремих представників княжих родин, які не були правлячими князями, а близькими родичами таких володарів, зберегли в своїх печатках атрибутику сучасних їм князівств. Зрозуміло, що цей величезний матеріал потребує осмислення. Багато проблем ще надовго залишаються дискусійними. Можна, звичайно, знайти певні недоліки даної праці, найбільшим

⁵ Александрович В. Літописний монумент з орлом поблизу Холма. *Фортеця: збірник заповідника “Тустань”*. Львів 2009, с. 90–102.

⁶ Наливайко Д. *Очіма Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.* Київ 1998, с. 52.

з яких є відсутність алфавітних вказівників, що ускладнює роботу з поданими матеріалами. Можна ще дискутувати навколо походження окремих пам'яток, їх автентичності чи самих зображених сюжетів та їх інтерпретації. Одне цілком безперечне: зібраний матеріал дозволяє підтримати основну тезу автора – про самотність герботворення руських князів і його корені від межі XII–XIII ст., коли почався відхід від візантійської практики зображення святих патронів. Безперечно й інше – праці О. Однороженка закладають основу вивчення української геральдики Княжої доби. Немає жодного сумніву у їх актуальності та важливості.